

DE WILDE APPELS VAN SCHIERMONNIKOOG

Dat er op een bijzondere manier nieuwe apperassen kunnen ontstaan, bewijzen de wilde appels van Schiermonnikoog. In de duinen van het eiland groeien langs paden en wegen honderden appelbomen als resultaat van weggegooide klokhuizen. Het zijn zaailingen, ze staan op eigen wortel. In het dicht bevolkt Nederland komen zulke 'wilde populaties' van appels nauwelijks meer voor. Veel zaailingen stonden op het eiland in de buurt van het kampeerterrein.

Als fruitveredelaar viel het de inmiddels overleden Tijs Visser op dat er op zijn vakantie-Oeiland Schiermonnikoog op een betrekkelijk klein gebied van circa 7 vierkante kilometer bijna tweehonderd zaailingen van appelbomen van allerlei leeftijd groeiden. Ze komen rechtstreeks uit zaden voort en tonen grote verschillen. De bomen moeten concurreren met grassen, struiken en staan bloot aan allerlei ziekten en plagen, waaronder konijnen en hazen.

De meeste zaailingen vertonen weinig of geen schurftaantasting, bij appels de belangrijkste schimmelziekte. Weinig schurft bij de wilde appels van Schiermonnikoog wordt niet door uitwendige maar door inwendige factoren bepaald, bleek uit Visser's onderzoek. Aantasting van het blad en jonge loten door de meeldauwschimmel werd maar in een enkel geval aangetroffen.

De zaden in de door recreanten weggegooid klokhuizen hebben op het eiland de mogelijkheid om tot een appelboom te kunnen uitgroeien. Dat komt ook door het uitbreken van de konijnenziekte waardoor meer zaailingen overleefden. De vegetatie werd

levendiger, dat bood bescherming tegen de zoute zeewind. Kennelijk hebben de zaailingen eigenschappen waardoor ze in een onvriendelijke omgeving kunnen overleven.

Tot en met het jaar 2000 werden er op het eiland, op grond van resistentie en andere gunstig lijkende eigenschappen, meer dan 300 zaailingen geregistreerd, waarvan er 48 door collega Louis Michielsens op onderstammen werden geënt.

Uiteindelijk kreeg één ervan onder de benaming **Ambro** de status van "beschermd ras". Die naam verwijst naar Visser's grootvader, die Ambrosius heette. De Ambro is een matig schurfttolerant, goed smakend herfstras.

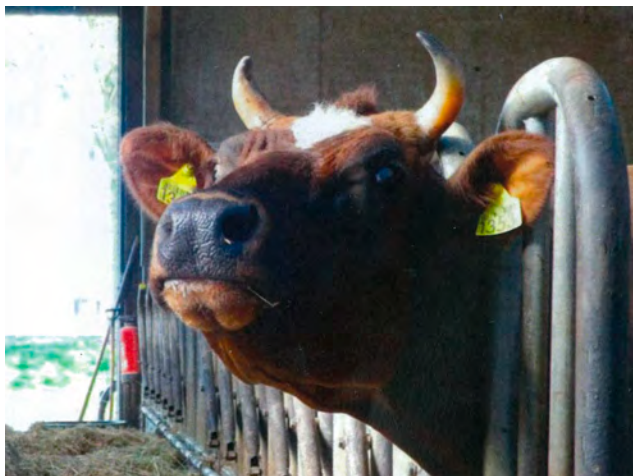
In 2007 werden op verzoek van 'Stichting Fruit yn Fryslan' enkele enten van de Ambro naar Fryslân gebracht. Het uiteindelijke resultaat valt op enkele plekken in de provincie te bewonderen.

Tijs Visser op zoek naar appelzaailingen

PERIODIEKEN

De Stichting Roodbont Fries Vee verbaast zich In hun **Nieuwsbrief** over het bericht dat boeren uit het Veenweidegebied met 'Wageningen University & Research' op zoek zijn naar de ideale veenweidekoe. Die is er immers al, vindt het bestuur. Het dier past uitstekend bij een sobere bedrijfsvoering: een goede benutting van gras, hoge gezondheid en een uitstekend voerrendement. De koe heeft een hoge vruchtbaarheid. De boer heeft er jarenlang plezier van.

In de **zwartbles-info** een bijdrage over het bekijken van dit schaap. Je ziet een groot zwart, bruin of grijs schaap met een aantal witte plekken. Het is een groot schaap met een flinke schofthoogte en het staat hoog op de benen. Ook is het een lang, actief schaap. Een gerekt dier dat krachtig is in gang en stand. De zwartbles-fokkersgroep organiseert geregeld club-, leer- en studiedagen. Deze dagen zijn door keuringen vervangen toen dat door overheidsmaatregelen niet langer mogelijk bleek.

Tijdens de coronatijd is de vraag naar pubs explosief toegenomen, aldus een bericht in **de fryske hounen**, de periodiek van de Nederlandse Vereniging voor Stabij- en Wetterhounen.

Jeanette Wierda en Ester Overman ontdekten dat jonge honden slecht alleen kunnen zijn en niet zelfstandig kunnen functioneren. Ze geven een aantal tips om het alleen zijn goed te leren.

Het bestuur van de 'Landelijke Fokkersclub Nederlandse Landgeiten' geeft in **De Nederlandse Landgeit** een uiteenzetting over de betekenis van het door de organisatie ingestelde Hulpboek. De reden voor het boek is om zicht te krijgen en te houden op de fokkerij met dieren die van buiten het Stamboek worden in gekruist. Directe aanleiding was destijds de import van Noorse en Engelse bokken. Het basisprincipe van de Fokkersclub is een open stamboek, dat willen ze zo houden. Tegelijkertijd wil men ook zoveel mogelijk de bloedvoering bij de fokkerij in de gaten houden.

Oud-voorzitter Hein Sterk van de 'Friese Vereniging voor landbouwhistorie' wil twee knoppenbrekers voor vlas opruimen, lezen we in het verenigingsblad **Us Ark**. De zaadknop met het lijnzaad wordt door middel van een borstel en een dorstroommel met mantel vrijgemaakt van het bolkaf. Door middel van elf (!) zeven worden het onkruidzaad, de gronddeeltjes en het stof met ondersteuning van aangeblazen lucht gescheiden van het lijnzaad.

De knoppenbreker

Het Fries-Hollands ras is uniek vanwege haar fundamentfokkerij. In de **Fries-Hollandse Koekrant** wordt uitgelegd hoe dit in elkaar steekt. Het is een vorm van milde familieteelt. Een fokker gebruikt voornamelijk stieren uit de eigen veestapel en houdt voldoende stieren aan: één stier per tien melkkoeien. Neven en nichten worden niet met elkaar gepaard. Het resultaat van deze fokkerij is op den duur een veestapel die meer fokzuiver is.

OP WEG NAAR EEN ANDER VERDIENMODEL

Deze OER verschijnt later dan gepland, omdat we de lezers wilden laten weten hoe het afliep met de bij de 'Regiodeal Noordoost-Fryslân' ingediende aanvraag voor een Stimuleringsproject.

Het verzoek werd door het bestuur van de Regiodeal afgewezen. De bestuursleden van het Platform Friese Rassen en Gewassen besloten aan de vertegenwoordig(st)ers van de aangesloten organisaties voor te stellen het projectvoorstel nog eens in te dienen en daarbij zoveel mogelijk aan de door het bestuur van de Regiodeal geuite bezwaren tegemoet te komen.

Een belangrijk bezwaar van het voorstel was dat volgens de beoordelaars onvoldoende duidelijk was gemaakt hoe de rassen en gewassen de economie van Noordoost-Fryslân zouden versterken. Dat veronderstelt een *verdienmodel*. In het door het Platform ingediende voorstel stond het tot stand komen van zo'n model dan ook centraal.

Bij het commercieel maken van de rassen en gewassen die zich daarvoor lenen hoort een *keten* van organisaties en bedrijven die door het toepassen van de geschikte rassen of gewassen inkomsten hebben.

Dat begint met de bij het Platform aangesloten organisaties die ervoor zorgen dat er fokkers of telers zijn die voldoende uitgangsmateriaal produceren. Dat materiaal zal vaak door anderen nog tot grotere hoeveelheden vermenigvuldigd moeten worden, vervolgens kunnen anderen er streekproducten mee maken. Die producten worden tenslotte afgezet aan consumenten die er gebruik van maken.

Laten we als voorbeeld een horecabedrijf nemen dat met een Fries gewas - bijvoorbeeld de Reade Krobbe - aan de gasten een 'Brune beantsjemiel' (Chili-concarne) wil aanbieden.

Het 'Werkverband Friese Rassen' kan er in dit geval voor zorgen dat er telers zijn die de bonen voor het Platform vermenigvuldigen. Vervolgens worden deze aangeboden aan telers die meer bonen telen, om ze in grotere hoeveelheden aan de horeca te kunnen aanbieden. Deze zorgen er voor dat met de bonen een gerecht wordt gemaakt. Uiteraard kan daarbij ook de Berlikumer Ui en de Berlikumer Wortel en vlees van de beide Friese dubbeldoelkoeien gebruikt worden. Zo wordt ingespeeld op de voordelen van een korte voedselketen. Corona heeft de directe verkoop van voedsel aan de consument een flinke slinger gegeven.

Bij het verwerken van een verdienmodel in bovenstaande keten horen allereerst de telers die tegen een vergoeding het door hen geteelde zaad van de de Reade Krobbe vermenigvuldigen. Het verkregen zaad wordt door het Platform tegen een vergoeding doorgespeeld naar telers die er de voor het vervolg benodigde hoeveelheid van maken. Deze telers leveren tegen een bepaalde prijs de bonen aan horecaondernemers die er een gerecht mee maken. Met de aan consumenten te berekenen prijzen hebben ze inkomsten. Zo ontstaat met wat de inkomsten uit de rassen en gewassen aan de overige inkomsten bijdragen een ander, meer uitgebreid, verdienmodel.

Hebben we het over een verdienmodel waaraan de Friese rassen en gewassen bijdragen, dan gaat het dus allereerst om aanvullende inkomsten. De praktijk heeft uitgewezen dat aan het eind van de keten bij het toepassen van de rassen en gewassen als streekproduct het meeste verdiend wordt. Wat zich in het begin van de keten afspeelt, zal wegens de beperkte inkomsten zo mogelijk met professionele ondersteuning voor een belangrijk deel uit vrijwilligerswerk bestaan.

HET VEREDELLEN VAN DE FRIESE GELE WOUDBOON

Eén van de onderdelen van het op pag. 3 besproken Stimuleringsproject is het *veredelen* van onder meer de Friese Gele Woudboon. Het gaat om het verbeteren van het bestaande ras. Het ontwikkelen van een nieuw ras kan er het gevolg van zijn. Jan Velema, oprichter en ex-directeur van het veredelingsbedrijf Vitales, begeleidt het project als het doorgaat. Hij vervulde ook al een belangrijke rol bij het in stand houden van de tot de collectie van het Fries Werkverband behorende gewassen.

Om te beginnen wordt bij een veredelingsproject vastgesteld wat het aan te pakken probleem is. Er zijn diverse typen van de Woudboon. Niet duidelijk is of er verschillen in bijvoorbeeld de smaak zijn. Om ze te kunnen veredelen, moeten de zwakke punten van het ras door kenners onder woorden worden gebracht. Temeer als het om biologisch geteelde woudbonen gaat, wordt hierbij gedacht aan ziektegevoeligheid. Hierbij mogen immers geen chemische bestrijdingsmiddelen worden gebruikt. De smaak doet er ook toe, daarom moeten smaakproeven worden gehouden. Maakt het qua smaak verschil of de boon op de Friese klei of de Friese zandgronden is verbouwd? Ook kan bijvoorbeeld onderzocht worden of de bonen voldoende vast in de kook zijn.

Om het project te kunnen uitvoeren, is een *selecteur* nodig. Deze zorgt ervoor dat de bonen onder de juiste omstandigheden geteeld worden. Diverse typen van de woudboon worden met elkaar gekruist. Stuifmeel van het ene type wordt op de stamper van de andere variëteit gebracht. Gaat het er om een sterkere boon te ontwikkelen, dan kan gekruist worden met een andere droge boon die sterker is. De diverse variëteiten van de boon krijgen een

De Friese Gele Woudboon zoals afgebeeld op het zakje waarmee het zaad ervan verkocht wordt.

nummer om ze uit elkaar te kunnen houden en om ze afzonderlijk te kunnen beoordelen. Hiervan wordt aan de hand van de doelstelling van het project verslag uitgebracht. De selecteur werkt ook mee aan de voorbereiding van de smaakproeven. Voor F1 - de eerste generatie - heb je nog niet zoveel planten nodig. Pas bij F2 en F3 - de tweede en derde generatie - moet je gaan opschalen. Je hebt dan een grotere locatie nodig. Er is ook iemand nodig voor de teelttechnische aspecten: planten en wieden. De selecteur doet de zaadbewaring en de sortering. Een veredelingsproject duurt, om tot werkbare resultaten te komen, ongeveer vier jaar.

Onder:

Jan Velema (rechts) geeft Theo van der Molen in de dorpstuin te Snakkerbuorren aanwijzingen over het verbouwen van de Friese Gele Woudboon.

NONJA REMIJN HELPT BIJ DE 'DAG VAN HET FRIES LEVEND ERFGOED'

Nonja Remijn

In begin oktober 2020 zou volgens plan bij 'De Kruidhof' in Buitenpost de tweede 'Dag voor het Fries Levend Erfgoed' worden gehouden. Door de coronacrisis ging het niet door. Aanstaande oktober wordt het op

dezelfde plek opnieuw geprobeerd. Nonja Remijn, in Wageningen Bureau coördinator bij de 'Stichting Zeldzame Huisdierrassen' (SZH), maakt dan opnieuw deel uit van de voorbereidingsgroep. Remijn begeleidde bij de SZH een aantal keren de nationale dag van het Levend Erfgoed. Vanuit de toen opgedane ervaring denkt ze graag mee over de voorbereiding en uitvoering van de dag van het Fries Levend Erfgoed.

Uit het door SZH geïnitieerde project 'Levend erfgoed loont' blijkt maar weer dat de zeldzame dierrassen kenmerken hebben die ze bijzonder geschikt maken voor de door ex-minister Carola Schouten gepropageerde kringlooplandbouw. SZH werkte aan een voorstel om deze veronderstelling wat betreft de dubbeldoelrassen met daadwerkelijk onderzoek te onderbouwen.

Nonja is door haar functie mee verantwoordelijk voor het behoud van de diversiteit van onze genetische voedselbronnen. Ik zekere zin zijn we dat allemaal, vindt ze. De landelijke politiek heeft zich geëngageerd aan verdragen waarin beloofd wordt dat de overheden zich hiervoor gaan inzetten. SZH helpt ze hieraan te herinneren. Een mooi resultaat is dat het Rijk een dierpremie voor dubbeldoelrassen instelde, waarvan inmiddels gebruik wordt gemaakt. Het is jammer dat het wat betreft de oorspronkelijke landbouwgewassen en fruitrassen nog niet zover is.

De SZH bevordert dat er overal in Nederland

'Erkende Fokcentra' worden ingesteld. Wat de Friese rassen betreft, hebben de 'Friese Hoenderclub' en de 'Zwartbles-fokkersgroep' daar in Fryslân gebruik van gemaakt. Als SZH-inspecteur speelt Nonja bij de toekenning en de voortzetting een kritische rol. Op een aantal plekken in Nederland zijn 'Erkende Educatieve Centra' ontstaan. In Fryslân zijn we nog niet zover, nadat 'It Griene Nêst' ook wat dit betreft verloren ging.

De SZH heeft ook hier en daar geholpen om in Nederland een 'Zeldzaam Lekker Centrum' in te richten, waarbij het vooral om gastronomische toepassingen gaat. Voor de Friese Roodbonten is zo'n centrum bij Ripsens State in IJlst gevestigd. Er zou, vindt Nonja, in de provincie wat de Friese rassen betreft aan het inrichten van centra meer kunnen gebeuren. In Fryslân zijn nog wel vier fokcentra voor niet-Friese rassen.

SZH krijgt geld van het Rijk waarmee de organisatie Remijn vier dagen in de week in dienst heeft. Ze organiseert met diverse rasorganisaties platformbijeenkomsten. Ze geeft ook gastlessen in het 'MBO groen onderwijs' over de zeldzame rassen en hun uitdagingen in de fokkerij en kansen voor de natuurinclusieve landbouw. Remijn promoot de rassen bij jong en oud door het ontwikkelen en verspreiden van educatieve- en promotiematerialen en het organiseren van activiteiten daarmee. Daartoe behoort ook het geven van adviezen als bijvoorbeeld het 'Platform Friese Rassen en Gewassen' zich voornemt na de geslaagde eerste bijeenkomst in Harich een tweede 'Dag van het Fries Levend Erfgoed' in Buitenpost te organiseren.

PIETER NICOLAI FOKTE EEN NIEUWE KLEURSLAG VAN HET FRIESE HOENDERRAS

Pieter Nicolai uit Drogeham krijgt, nog maar twaalf jaar oud, van een oom een paar Friese kippen. Hij raakt verknocht aan de Friese hoenders.

Als hij enkele cursussen heeft gevolgd, zorgt hij ervoor dat de kleurslag 'Koekoek' van het Friese Hoen weer in voldoende aantallen voorkomt.

Omdat Pieter bij keuringen bijna alle prijzen wint, besluit hij er niet langer aan mee te doen. Hij stort zich op het fokken van krielen van diverse kleurslagen.

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog ziet Pieter bij een dorpsgenoot tussen enkele Geelwitpellen twee kippen met een voor hem onbekende kleurslag rondscharrelen. De eigenaar noemt ze 'jarregiel', ze hebben de kleur van gier (fr.:jarre). De haan ontbreekt.

Heel veel later denkt Nicolai de door hem gevolgde lessen in praktijk te kunnen brengen door de 'jarregiele' als kleurslag terug te fokken. Hij kruist een hermelijnkleurige Wynadotte met een Geelwitpel haan van het Friese hoenderras. Omdat de 'jarregiele' geen pellen had, kruist hij het fokresultaat met het Lakevelder Hoen. De kleur van de zwarte kop en de zwarte staart verandert na zes tot zeven jaar in bruin, de kleur die Pieter zich van de 'jarregiele' herinnert. Om een meer gele kleur te verkrijgen, kruist hij nog eenmaal met een Citroenpel. Het duurt al met al ongeveer tien jaar, voordat Nicolai het Friese hoen heeft teruggefokt dat hem veel eerder voor ogen kwam.

Nicolai laat het er niet bij. Ondertussen heeft hij door er enkele jaren aan te werken ook een krielvariant van de 'Jarregiele' gefokt. Bij een tafelkeuring krijgt hij veel waardering voor deze variant van wat later de 'Zandgele' is gaan heten. Op de jaarlijkse keuring in Sneek verwerft deze de predikaten 'goed' en 'zeer goed'. Zijn er genoeg van, dan zullen ze meedoen op een andere tentoonstelling. Door de coronakrisis is het daar tot

nu toe niet van gekomen. Nicolai hoopt dat ze door de 'Friese hoenderclub', evenals de grote Zandgele, worden erkend.

Nicolai is door lichamelijke en geestelijke klachten niet meer in staat het fokken voor te zetten. Bij al zijn inspanningen en adviezen ging het hem om het Friese hoen. Liefhebbers konden bij hem gratis broedeieren van de zandgele kriel halen. Ze moesten dan wel lid van de 'Fryske hinneklub' worden. 'De Friese Hoenderclub' maakte hem erelid.

DUITSE GENENBANK BEWAART FRIESE AARDAPPELRASSEN

Het Duitse 'LEIBNIZ-INSTITUT' in Gatersleben bewaart uitgangsmateriaal van Friese aardappelrassen die op de rassenlijst gestaan hebben. Omdat enkele door het 'Werkverband Friese Rassen' bewaarde aardappelrassen ziek raakten, werd een beroep op het instituut gedaan. Het Verband ontving enkele miniknollen van de in 1944 door ZPC gedane kruising ontstane BEA en de in 1958 door ir. J.P. Haisma op de markt gebrachte Carina. Zieke knollen die niet op de rassenlijst stonden en waarvan geen gezonde knollen meer zijn, kunnen zo helaas niet vervangen worden.

DUMNY NIEUWOLD SETTE HIM YN FOAR DE SUKERIJTYLT

It 'Fries Landbouwblad' fan 27 maart 1964 befettet in nijsgjirrich artikel oer it begjin fan de sûkerijbou yn Fryslân.

It wie Johannes Henricus Nieuwold (1737-1812), dûmny yn Wergea, dy't yn dat doarp foar it earst sûkerij (Ned.: cichorei) ferboude. Hy wie net allinne dûmny, op it gebiet fan ûnderwiis stie er ek syn mantsje. Hy makke him sterk foar de materiële ferbettering fan de plattelânsbefolking.

Nieuwold naam sûkerijplanten mei út Grinslân dêr't hja der al earder mei begûn wiene.

Yn it begjin fan de njoggentjinde gie de priis fan in pûn kofje troch oarlochsomstannichheden fan trije nei fjouwer gûne omheech. Dûmny witst dat de kofje yn Dútslân mei sûkerij oanlinge waard. Dat wie benammen fan belang foar lju dy't net in bulte jild hiene. Wêrom dêr yn Wergea en op oare plakken ek net mei te begjinnen?

It waard Nieuwold net maklik makke mei de ferbou fan sûkerij útein te setten. Skippers dy't by syn lân del fearen hiene de gek mei wat hja syn "goudmyn" neamden.

Hy sette troch. De earste sûkerijwoartels snie er eigenhandich yn stikjes, hy droege se op in plaatstove, baarnde dy yn in koekpanne en mealde se yn in kofjemûne. Letter liende er fan in keapman yn Ljouwert in kofjebanner. Mei Bouwe Sybrand yn Huzum soarge er foar in tal ferbetterings by it bewurkjen fan de woartels. Sybrandy rjochte de earste Fryske sûkerijfabryk op dêr't woartels yn ûnen droege en mei hânsmûnen fyn mealde waarden.

Der is noch oare lêzing oer it ûntstean fan de sûkerijbou yn Fryslân. Petrus Adrianus Bergsma (1743-1824), grytman yn Dantumadiel, liet Cornelia de Bree út Amserfoart nei syn gemeente komme om de befolking te learen hoe't sûkerij en tabakplanten

ferboud wurde moasten. Mei de tabak waard it neat, de sûkerijtylt waard in súkses. De gemeente waard in sintrum fan sûkerijbou. Stadichoan waard der ek op oare plakken yn de provinsje mear ferboud en kamen der mear droegerijen en fabriken.

De priis fan de kofje gyng noch hieltyd omheech. Om dêr op yn te spyljen stiene yn Ljouwert yn 1819 6 sûkerijfabriken, yn Ferwerteradiel wiene it 31. Yn Ljouwert levere dat 100 wurkplakken, yn Ferwerteradiel 48. Meimekoar wiene der yn dat jier yn de provinsje 66 fabriken mei 248 wurkplakken. Dêr wiene 80 bern by oan 't wurk.

De omstannichheden dêr't de arbeiders ûnder wurkje moasten, wiene net bêst. Neffens in yn 1882 hâlden enkête wurken de droegers 100 oeren yn 'e wike. Hja fertsjinnen yn 'e wike ûngefear f.7.50.

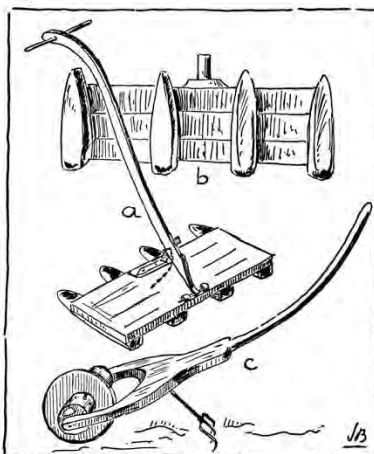
De provinsje Fryslân naam yn de earste helte fan de 19e ieu yn Nederlân by de sûkerijtylt it twade plak yn. Nei 1813 ûntstie in soad hannel yn droege sûkerijwoartels. Dútslân waard in grutte ôfnimmer. Yn 1869 wie de útfier yn Harns 1.132.000 pûn, út Dokkum wei gongen yn dat jier 3.404.000 pûn woartels nei Ingelân, Pruisen, Denemarken en Russyske havens oan de Eastsee.

Yn 1892 wie de tylt fan sûkerij de helte minder wurden as tsien jier earder. Oanfier fan kofje út Brazilië en in temin oan kwaliteit fan de yn Fryslân

ferboude sûkerij wiene oarsaken dat de lêste Fryske sûkerijfabryk yn 1963 sletten waard.

It seit himsels dat it gewas Sûkerij diel útmakket fan de kolleksje fan it Wurkferbân. Der wie noch sied om it yn stân hâlde te kinnen.

Apparaten sa't se by de tylt fan sûkerij brûkt waarden.

Vaste lezer Jabuk Kramer gaf een aantal (mail)adressen door van mensen die hij met OER wil laten kennis maken. Goed idee!

Behalve dit door omstandigheden wat later uitgekomen voorjaarsnummer telt de jaargang 2021 nog drie afleveringen. Om OER te kunnen blijven uitgeven, zijn meer betalende abonnees nodig.

Wie dat nog niet gedaan heeft, kan voor de jaargang 2021 € 10,- of meer euro's overmaken op NL 16 TRIO 0197 646 174 ten name van Werkverband Friese Rassen te Burgum.

U ontvangt het blad over de post of als dat afgesproken is over de mail.

Retouradres: Heerenweg 26 9262 SG Sumar

Platform Friese Rassen en Gewassen

www.friesehoenderclub.nl

www.dwvn.nl

www.roodbontfriesvee.nl

www.vriendenvanhetoudefruit.nl

www.herbariumfrisicum.nl

www.dekruidhof.nl

www.nzs.nl

www.melkschapen.nl

Historische vruchtboomen

kwekerij "de Baggelhof"

www.baggelhof.nl

www.werkverband-frieserassen.nl

www.fruitynfryslan.nl

www.nvsw.nl

www.zeldzamerassen.nl
zwartbles-fokkersgroep

www.szh.nl

www.friesland.nl

www.landgeit.nl

www.onzestabyhoun.nl